

Az 1904-es ipari és mezőgazdasági kiállítás Hódmezővásárhelyen

NAGY VERA

(Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum)

Az 1904-es hódmezővásárhelyi ipari és mezőgazdasági kiállítást elsősorban annak kapcsán emlegetjük ma is, hogy jelentős szerepet játszott a múzeum megalapításában. A kiállítás azonban nem csupán ebből a szempontból érdekes, hanem jóval szélesebb körű vizsgálódásra ad módot, s lehetővé teszi a század elejei mezőváros életének sokrétű megismerését. Gazdag forrásanyag áll a kutató rendelkezésére: levéltári anyagként a kiállítás teljes dokumentációja, valamint annak nyomtatott útmutatója és végjelentése.¹ A forrásanyag a következő kérdések vizsgálatára ad lehetőséget:

1. Milyen képet mutat a kiállítás a város korabeli gazdasági életéről?
2. Hogyan tükrözi a város társadalmát, milyen rétegeket mozgósított ez az esemény?
3. Milyen szerepe volt a kiállításnak a múzeum alapításában?

Maga a kiállítás, mint bemutatkozási forma ekkoriban nem helyi jelenség. A különböző átfogó és tematikus kiállítások – bár korábban is voltak – igazán a 19. század végén váltak népszerűvé. A nagyszabású viláckiállításokon és országos kiállításokon már néprajzi anyagot is bemutatnak, mint például az 1873-as bécsi viláckiállítás. Az 1885-ös országos kiállításhoz magyar néprajzi tárgyakat gyűjtöttek, s az itt bemutatott népi szobák anyaga segítette elő az önálló Néprajzi Múzeum létrejöttét. Az 1896-os millenniumi kiállítás Jankó János vezetésével felállított, 25 portából álló néprajzi faluja a múzeum gyűjteményének újabb gyarapodását eredményezte.² Ezek a kiállítások tehát ösztönzően hatottak a későbbi nagy, országos múzeumok alapítására, gyarapodására. Ez történt Vásárhelyen is szerényebb keretek között. Az 1870-es évektől Magyarország több városában rendeztek ipari és mezőgazdasági kiállítást. Valószínűleg a máshol látott példák hatására döntött úgy a város vezetése, hogy 1904-ben itt is hasonlót szervez.

A kiállítás szervezése

A kiállítás útmutatójában dr. Szalay József rendőrfőkapitány, a kiállítás elnöke részletesen ismerteti a szervezés menetét, ezért csak rövid összefoglalásra vállalkozunk.

A kiállítás gondolata 1902-ben érlelődött meg, s első lépésként a városi hatóság-

---

¹ Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókja. Az 1904-es ipari és mezőgazdasági kiállítás iratai, A Hódmező-Vásárhelyi ipari és mezőgazdasági kiállítás útmutatója. Hódmező-Vásárhely, 1904. /Továbbiakban:Útmutató./, Dr. Szalay József: A Hódmező-Vásárhelyen 1904-ben rendezett ipari és mezőgazdasági kiállításra vonatkozó végjelentés. Hmvh. 1905. /Továbbiakban:Végjelentés./

² Kósa L. 1981. 11.

gok, a Szegedi Kereskedelmi- és Iparkamara, a helyi Gazdasági Egylet, az ipartestület küldöttei végrehajtó bizottságot alakítottak a kiállítás részleteinek kidolgozására.

Az előkészítő bizottság 1903 decemberében megválasztotta a kiállítás vezetőségét. A kiállítás védnöke dr. Lukács György, Békés vármegye és Hódmezővásárhely főispánja lett, tiszteletbeli elnöknek pedig Juhász Mihály polgármestert, dr. Endrey Gyula országgyűlési képviselőt, Szarvady Lajost, a Szegedi Kereskedelmi- és Iparkamara elnökét, Draskóczy Lajost, a Gazdasági Egyesület elnökét választották meg. A tisztikar elnöke dr. Szalay József rendőrfőkapitány, mellette négy alelnököt, egy titkárt, két jegyzőt, egy pénztárost, egy ellenőrt és tizenkét igazgatósági tagot választottak, valamint intézőbizottságot.

A kiállítást a Kereskedelemügyi Minisztérium és a Földművelésügyi Minisztérium is jelentős összeggel támogatta. Még év elején kibéreltek 4 hold földterületet az Erzsébet-sétány mellett jószágkiállítás céljára, a városházán pedig kiállítási irodát nyitottak. Március végén felhívást tettek közzé, melyben a kiállításon való részvételre szólították fel az iparosokat és a gazdákat. Közben hölgybizottság alakult a női kézimunka és háziipari kiállítás szervezésére, megrendelések gyűjtésére. Felmerült egy „művész-szoba” valamint néprajzi kiállítás rendezésének gondolata is, melynek szervezésével Finy Béla gyógyszerészt bízták meg.

A kiállítási igazgatóság sorsjáték céljára 30 000 darab 50 filléres sorsjegyet bocsátott ki, az ehhez szükséges nyereménytárgyakat iparosoktól rendelték meg, illetve a kiállítóktól vásárolták. A sorsjegyek árusítására 120 tagból álló leánybizottság alakult. A kiállításról 200 példányban készült plakát tájékoztatta a lakosságot.

Június végén összegezték a jelentkezőket: 384 iparos, 147 segéd és tanonc jelezte részvételét, terményt 173, állatot 184, kézimunkát 282, néprajzi és képzőművészeti tárgyat 184 kiállító szándékozott beadni. A pontos darabszám megállapítása nehézségekbe ütközött, későbbi becslés szerint ez a szám meghaladta a tízezret.³

A kiállítási útmutatóból – amely katalógusként is szolgált – 5000 darabot nyomtattak. A vezetőség megalkotta a zsűri szabályzatát, rögzítve az elbírálás szempontjait, melynek alapján a díjakat, díszokleveleket később kiosztották.⁴

A kiállítás ünnepélyes megnyitására 1904. augusztus 14-én került sor a gimnázium udvarán, s erre az alkalomra fellobogózták az egész várost. „Tíz órakor megkondultak az épülő tabáni templomnak kiállítási tárgyakként felállított harangjai, jelezve az ünnepély kezdetét.” A kiállítást annak védnöke, dr. Lukács György főispán nyitotta meg, kihangsúlyozva célját: „...közgazdasági életünk fejlettsége, színvonala a maga igaz valóságában tükröződjék vissza...”⁵

A megnyitón közreműködött a helyi dalárda, majd a jeles vendégeket a kiállítás egyes részein a csoportelnökök vezették végig. A rendezvényt a népkerti Vigadóban „örömlakoma” követte, majd este színelőadás.

A megnyitón megjelentek a fővárosi lapok – Budapesti Hirlap, Budapesti Napló,

³ Végjelentés. 39.

⁴ Útmutató. 5.

⁵ Végjelentés. 5.,7.

Magyar Hírlap – újságírói is.

A kiállítást egyéb kísérőrendezvények színesítették: bál, lóverseny, katonazene, szerenád a díszvendégeknek, színielőadás, néptáncmulatság, tűzijáték, sorsjáték. Ez utóbbin 529 nyereményt sorsoltak ki, fődjéként egy hintót, két lóval.

A nyitva tartás két hete alatt 43 430 jegyet adtak el a látogatóknak.⁶ A helybeliek mellett csoportosan jöttek Szegedről, Orosházáról, Békéscsabáról, Szolnokról, Mezőtúrról, Kecskemétről, Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, de a vendégkönyvben szerepelnek egyéni látogatók Budapestről, Diósgyőrből, Egerből, Nagyszalontáról, Torontálvásárhelyről, Nagyváradról és Újvidékről is. A végjelentés kiemelte, hogy a város idegenforgalma soha nem látott méreteket öltött.

A kiállítás ipari és mezőgazdasági része a korabeli gazdasági élet tükrében

Az ipari kiállítás színhelye a gimnázium volt, ahol az egyes iparágak külön termeket kaptak. A legtöbb helyet – 3 termet – a fa-és bútorigar foglalt el, ugyancsak nagyobb teret igényelt a fonó-, szövő- és ruhaipar. A kiállítók száma a következőképpen oszlott meg: fa-és bútorigar 40, vas-és fémipar 39, agyagipar 47, építő- és sokszorosítóipar 13, fonó-, szövő- és ruhaipar 53, bőripar 76, élelmiszeripar 15, gazdasági gépek 68.

A fa- és bútorigari kiállításon bemutatott tárgyak többsége helyi asztalosmunka volt: szobabútor, hálószoza berendezés, ebédlőbútorok, különböző asztalok, szekrények. Az Útmutató felsorolása alapján megállapítható, hogy ezek a bútorok már mind polgári jellegűek, de a korabeli paraszti igényeknek is ezek feleltek meg. Egy tehetősebb gazda lányának hozományába éppúgy beletartozott a hálószozabútor, mint a polgári családok esetében. Feltehetően a „magyar stílus szék” sem a 19. századi festett bútorok szerves folytatásaként értelmezendő, hanem már egy újfajta ízlés, a népit újra felfedező polgári ízlés jele.

Az asztalosok mellett kárposok, esztergályosok, ácsok, kádárok is itt mutatták be munkáikat

A vas-és fémipari rész lakatosok, bádigosok, rézművesek, késesek munkáit foglalta magába. A lakatosok takaréktűzhelyeket, mérlegeket, géplakatos munkákat, díszrácsokat hoztak. Megfigyelhető, hogy kevés a hagyományos lakatosmunka – zár, lakat, kulcs – ami a gyáripar előretörését jelzi, mely feleslegessé tette ezek kisipari készítését. A késesek konyhai eszközöket, ipari szerszámokat állítottak ki, a város jeles rézműves mestere, Engelthaller Sándor pedig vörösréz konyhai eszközöket: üstöket, vizeskantákat, kancsót és sütőt. Említést érdemel Müller Sándor szítás változatos termékeivel, a homokhányó rostákkal, dohányrostákkal, polyva-és tarhonyarostákkal, valamint különféle szitákkal.

Öt helyi bádigosmester változatos fürdőkád kollekciót hozott, az egyszerű fürdőkádtól az ülőkádon és gyerekkádon keresztül a fűtőkészülékkel ellátott karszékszerű fürdőkádig. Ez a nagy választék feltételezhetően azt jelzi, hogy a tisztálkodásnak ez az eszköze ekkortájt terjedt el szélesebb körben. Az épületbádigozási munkákat a tabáni református templom számára készült „góth-román és óstílus” díszítmények

⁶ Végjelentés. 92.

képviselték. A korabeli háztartásokban használt bádogosmunkák közül permetezőket, vizesedényeket, mosogatódézsákat, jégsekreényeket állítottak ki.

Az agyag- és kőipar kiállításán a 47 résztvevő közül 39 helyi tálas volt. Számuk a városban 1903-ban összesen 163 fő.⁷ Ez még mindig igen szép szám ahhoz képest, hogy Kiss Lajos ezt az időszakot a vásárhelyi fazekasság hanyatló szakaszának tekintette.

Egy-egy fazekas 100-200 edényt hozott el, melyeket legtöbbször csupán *konyhaedények, közönséges edények, vegyes edények* megnevezéssel vették nyilvántartásba, csak néhol soroltak föl lisztartót, dohánytartót, tálakat, tányérokat, szilkéket, kantákat, korsókat, kulacsokat, falidiszeket, gyertyatartót. A kiállításon az 1898-tól működő Agyagipari Gyakorlóműhely is részt vett.

A szűkszavú leírás nem ad módot arra, hogy az edények formájáról, díszítéséről következtetéseket vonjunk le, találunk azonban a kiállítók között olyan fazekasokat, akiknek szignált munkáit a Tornyai János Múzeum gyűjteményéből ismerjük. A formakincset tekintve a 19. század jellegzetes edényformái még megtalálhatók – ezt tükrözi a szűkszavú felsorolás – de már megjelentek a díszedények is. Az ismert tárgyi anyagból következtethetünk arra, hogy nagyobb változást mutathatott a díszítés, mert ekkorra a korábbi jellegzetes díszítési módot, az írókázást egyre inkább felváltotta az ecsettel való díszítés. Ez elsősorban az Agyagipari Tanműhely hatásának tudható be.

Erre az időre a vásárhelyi fazekasok rutinos kiállítókká váltak. Kiss Lajos megemlíti, hogy már az 1873-as bécsi világkiállításon is részt vettek, ahol Kovács József fazekas első díjat nyert. Többen kaptak elismerő oklevelet az 1896-os budapesti kiállításon.⁸

A munkáik alapján ma is ismert fazekasok közül az 1904-es kiállításon arany oklevelet kapott Csarmaz Ferenc, ezüst oklevelet pedig Patócs József és Rácz Ferenc.

A fazekasok mellett a város téglagyárai – a Kovács testvérek téglagyára, a Társasági Téglagyár és a Városi Téglagyár is bemutatották téglá és cserép kollekcióikat. Feltehetően nem ez volt a kiállítás leglátványosabb része, de ezek a gyárak a város szerény ipari létesítményei között kiemelkedő helyet foglaltak el.

Három teremben mutatta be áruit a város fonó-, szövő- és ruházati iparát képviselő 53 mester. Legtöbben közülük szabók voltak, 27-en, s külön említenek négy női szabót. Ennek oka az volt, hogy a szabók hagyományosan férfi és női ruhát egyaránt varrtak, valamint az, hogy a női ruhák készítői gyakran iparral nem rendelkező varrónők voltak.

A 20. század elején még 1910 körül is igen magas volt a szabók száma a városban. Az 1911-es ipartestületi jelentés 106 szabót, 62 női szabót és 4 szűrszabót említ. Az Útmutató városismertető bevezetője is kiemeli a szabóipar fontosságát, hangsúlyozva, hogy túlnyomóan polgári igényeket elégít ki. A kiállított ruhák a korabeli szabómunkák szinte teljes skáláját bemutatták. A különböző divatos öltönyök felsorolásából az derül ki, hogy a hagyományos paraszti öltözetet egyre nagyobb mértékben váltja föl a polgári jellegű ruházat, a segédek munkái között azonban még előfordul a

⁷ Kiss L. 1964. 354.

⁸ Id. mű. 368.

posztó magyar nadrág és a kék posztó mellény, amelyek a 19. századi paraszti viselet jellegzetes darabjai.

A szabók mellett három szűrszabó állított ki fekete, fehér és barna szűrőket, pokrócokat. Az előző századokban a szűr, szürkankó általánosan használt viselet volt, ekkorra azonban már csak a pásztorok, kocsisok viseletében maradt fenn. Itt kaptak helyet a szűcsök is, akik közül négyen hoztak subákat, bőrkabátokat. Munkáik iránt a század elejére éppúgy megcsappant a kereslet, mint a szűrszabók esetében.

A hajdan nagymúltú takácsmesterség képviselői közül mindössze ketten állítottak ki vászontörülközőket, abroszokat, kenderzsákokat, derékaljakat. Míg számuk 1856-ban a 150 főt is meghaladta, addig 1905-ben már csak 8 takácsmester dolgozott a városban.⁹ Ekkoriban már a város textilüzletei olcsó, gyakran jobb minőségű gyári textíliákkal látták el a közönséget.

A kiállítók között érdekességképpen megemlíthetjük Petrovics Prokop tarisznyakészítőt, aki tarisznyákat és pokrócokat mutatott be. Kis számban ugyan, de megtalálhatók itt még kötélgyártók, paszományosok, kalaposok, paplanosok. Ez utóbbiak közé tartozott Czukor Miksáné is. A 20. század elején a város néhány paplankészítője közül kiemelkedett Czukor Miksa, műhelyét halála után özvegye, majd a fia vitte tovább.¹⁰

Összességében a textiliparokról elmondható, hogy a korábbi évszázadban virágzó iparágak jelentek meg a kiállításon, de már fejlődésre képtelen, halódó stádiumban. Egyedül a szabóipar virágzik, hiszen a konfekcióipar még nem tört be a kereskedelembé. A hagyományos iparoktól eltérőt csak Kokron József kötszővő képviselt, aki kezdetben harisnyakötő segéd volt, majd 1902-től kötszővő iparigazolványt váltott. Vállalkozásának jelentős üzemmé bővülése azonban csak az 1910-es években következett be.¹¹

Az állattartás nyújtotta helyi nyersanyagra épült Vásárhely jeles bőripara. Fontosságát itt is jelzi a kiállítók nagy száma: 76, ebből 33 csizmadia, 16 cipész, 2 tímár, 12 papucsos, 2 szíjgyártó szerepelt és még néhány egyéb mesterség képviselője. Különösen magas a csizmadiák és a papucsosok száma, ami jelzi, hogy termékeik iránt a parasztság részéről ekkor is igen nagy a kereslet. A csizmadiák száma még 1911-ben is 145, s közülük néhányan a katonaságnak dolgoztak.¹² Kevés viszont a lószerszámokat készítő szíjgyártók, valamint az előbbi mestereket nyersanyagokkal ellátó tímárok száma.

A bőriparon belül tehát a csizmadia és cipész mesterség a századforduló körül még virágzó korszakát élte, melynek magyarázata a lakosság részéről felmerülő igény és a rendelkezésre álló helyi nyersanyag. A cipőgyártás országos szinten nincs még olyan színvonalon, hogy a kereskedelmet ellássa, így az egyénre szabott cipőkészítés szinte egyedüli lehetőség volt.

Az ételkészítés kiállításon mindössze 15 kiállító vett részt, pékek kenyerekkel, sü-

⁹ Nagy Vera: Textilipar. Kézirat. Hódmezővásárhely monográfia.

¹⁰ Id. mű.

¹¹ Forczek Z. 1993. 639.

¹² A hódmezővásárhelyi Ipartestület mint I. fokú iparhatóság előljáráóságának jelentése az Ipartestület 1911. évi működéséről.

terményekkel, egy mézeskalácsos, egy cukrász és egy hentes. A kiállítás ezen része nem eléggé tükrözte a város agrár jellegét, pontosabban azt tükrözte, hogy a mezőgazdasági termelés adta lehetőségeket nem tudta az ipar kihasználni, a nyersanyagok feldolgozása a korhoz képest is alacsony színvonalon állt. A kisipari szintből egyedül a Bauer-malom emelkedett ki, malmuk a város fontosabb ipari létesítményei közé tartozott. A kiállításra különböző őrleményeket és műjeget hoztak.

A gazdasági gépek, eszközök és járművek bemutatóján 68 kiállító vett részt, ebből 20 vidéki. Itt a vidékieket azért fontos megemlíteni, mert ők képviselték a modernebb technológiát, ők mutatták be az újabb eszközöket, gépeket, melyek már nem kisipari módszerekkel, hanem gyári keretek között készültek. / Pl. Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára, Első Magyar Tejgazdasági Gép- és Eszközugyár, Kühne Mezőgazdasági Gépgyár, stb./

A helybeli kiállítók többségét a kovácsok és bognárok tették ki, akik mezőgazdasági eszközökkel és kocsikkal szerepeltek. Munkáik hagyományos gazdasági eszközök voltak: eke, ekekapu, szénavágó, vasborona, patkókészlet, kútfúró szerszámok, stb. Saját szabadalomként egy baromfikeltető gép került bemutatásra, valamint a városi állatorvos, Pákozdy László vándor tyúkóla.

Nagy változatosságban készültek a kovácsok és a bognárok közös munkájaként a kocsik: *"Eszterházy" magyar kocsi, igás kocsi, fedeles fajdán hintó, hajlított oldalú magyar kocsi, homokfutó kocsi, nyitott hintó, fuvaroskocsi*, stb. Ekkoriban a kocsi gyártás virágzó szakma volt Vásárhelyen, a helyi mesterek magas színvonalra fejlesztették, bár kisipari módszerekkel dolgoztak. Elismertségüket jelzi, hogy 1911-ben itt alakult meg a Magyarországi Kocsi gyártó Kisiparosok Országos Szövetsége.¹³

A helyi kiállítók közül a kisipari kereteken egyetlen társaság lépett túl, Kalmár Zsigmond és társa terménnytisztító gépgyára. Legfontosabb termékük az ún. *Kalmár-rosta*, a század elején országos hírnévre tett szert.

A mezőgazdasági rész első nagyobb csoportját a mezőgazdasági termények kiállítása alkotta, 169 résztvevővel. Gabonafélék, kukorica és takarmányfélék voltak láthatók itt, mint a helyi gazdálkodás legjellemzőbb terményei. A búza feldolgozottságának legmagasabb fokát a tésztafélék képviselték: tarhonya, *eperlevelű tészta, laska, csiga, kockatészta*, valamint kalács, percc, piskóta.

A kertészeti kiállítással némi átfedést tapasztalhatunk az itt bemutatott gyümölcsök tekintetében, melyek részben nyersen, részben pedig befőtt és pálinka formájában kerültek a kiállításba. Ez utóbbiak igen sokfélék: vegyes, barack, szilva, cseresznye, meggy, eper, törköly, seprő, bor. A bor pálinkának való feldolgozása arra utal, hogy az itteni bor nem jó minőségű. A gazdasszonyok elhozták befőttjeiket, melyek közül valószínűleg Weisz Mihályné 24 éves meggybefőttje vitte el a pálmát. A házi szappanok között pedig 30 éve főzött is előfordult.

Az előző században jóval nagyobb jelentőségű kender termesztésére és háziipari feldolgozására is találunk példát, két asszony mutatta be a saját termesztésű kender feldolgozásának különböző fázisait és a kész termékeket.

Ez a kiállítási rész adott helyet a méhészettel kapcsolatos felszerelések és termékek bemutatásának. Szent Imre kisbirtokos például nem csupán méhészeti kellékeket

¹³ Forczek Z. 1993. 620-621.

állított ki, de példát mutatott a méz sokoldalú felhasználására is. Készítményei között szerepelt mézbor, mézsör, mézecet, mézlikőr, befőzött mézes gyümölcsök.

Annak ellenére, hogy minden paraszti gazdaságban tartottak tehenet, a kiállítás tejtermékek tekintetében nagyon szegényes volt. Egyetlen gazda hozott vaját, tejtermékeket pedig a helyi tejszövetkezet állított ki, de ezek felsorolását nem tartalmazza az Útmutató.

A kiállítás kertészeti része elsősorban gyümölcsfélék, kisebb mértékben zöldségek és dísznövények bemutatásából állt. Mindössze 39 termelő állított ki, ez is jelzi, hogy városunkban a gyümölcs- és zöldségtermesztés nem tartozik a hangsúlyos gazdálkodási ágak közé. Bár a múlt század végén nagyobb lendületet vett a nemesített gyümölcsfák telepítése, mégis inkább csak saját szükségletre ültettek a tanyatelek egy kis részén. A kiállítást követő években jöttek létre az olyan gyümölcsösök, mint a kishomoki kertek vagy a mártélyi hullámtér gyümölcsösei.¹⁴

A kiállítók foglalkozásának felsorolása – gazdálkodó, bérlő, tanító, csizmadia, kovácsmester, tisztviselő, stb. – azt jelzi, hogy többségük nem zöldség- és gyümölcs-termesztésből élt, ezt csupán családjuk igényeinek kielégítésére végezték.

A kiállítók közül egy ember mindenképpen említést érdemel, Gregus Máté, aki friss és feldolgozott gyümölcsöket állított ki. A Gregus család vásárhelykutasí birtokán a 40 holdas gyümölcsöst három nemzedék gondozta. Elsősorban őszibarackot és szőlőt termeltek. Újszerű gazdálkodási módjuk jelzi, hogy ha kevesen is, de voltak akik megpróbálták túllépni a hagyományos gabonatermesztésen illetve kihasználták a talajviszonyok adta lehetőségeket.¹⁵

Összességében ez a kiállítási rész bár tematikailag kissé vegyes képet mutatott be, mégis tükrözte a helyi mezőgazdaság fő jellemvonását: a gabonafélék termesztésének uralkodó voltát, a termékek feldolgozottságának alacsony színvonalát, mely elsősorban a házi szükségletek kielégítését szolgálta.

Az állatkiállítás színhelye a népkert melletti szabad terület volt. A jószág kiállítás keretén belül a lovak száma a legnagyobb, 97 gazda 214 lovat hozott el, ami jelzi a lótartás helyi jelentőségét ebben az időben. Vásárhelyre is jellemző, hogy a lótenyésztés a 19. század végére érte el fejlődése csúcspontját, s ez az első világháborúig tartott.¹⁶ Ekkorra kialakult egy, a lótenyésztésről híres gazdaréteg, amely lovaival országos kiállításokon vett részt. Hódmezővásárhelyi ló nyerte el az országos millenniumi kiállítás nagy érmét, de több gazda hozott el érmet lovaival, pl. Nagy Varga István, Zsarkó Imre, Meszlényi Mihály. Ők azért érdemelnek említést, mert az általunk vizsgált kiállításon is szerepeltek. Szintén kiállítottak itt olyan gazdák, akik a századforduló környékén magas színvonalon foglalkoztak kancák tenyésztésével, s nevükkel ilyen összefüggésben más forrásokban is találkozhatunk, például: Kristó Ferenc, Nyíkos László, Nyíkos Sándor.¹⁷ Természetesen a lótenyésztés a nagy kiterjedésű határ miatt az egész vásárhelyi parasztság számára fontos volt, mind a mezőgazdasági munkákhoz, mind a közlekedéshez. Ezért a lóállomány zöme a kiscgazdák kezén

¹⁴ Herczeg M. 1993. 532.

¹⁵ Féja G. 1975. 137.

¹⁶ Herczeg M. 1993. 542.

¹⁷ Id. mű. 544.

volt.¹⁸ A hadsereg lóval való ellátásában is jelentős szerepet játszottak. A minőségi lótarítás azonban inkább a nagygazdák jellemzője, a szép ló itt státusszimbólum, többnyire csak közlekedésre használták. Az egyöntetű fajtajelleg kialakítására való törekvés már a múlt század második felében megnyilvánult, azonban az 1904-es kiállításon bemutatott lovak még meglehetősen vegyes fajtaikat képviseltek. Míg eredetileg az alapvető igény a parasztság részéről az erős igásló tenyésztése volt, addig a katonaság igényei megváltoztatták a tenyészirányt. „...tenyésztették a gyors és kitartó, edzett Nóniusz törzs lovait, az angol félvér Furiosot, North Star-t, az arabs vérre alapított Gidránt, tehát olyan lovakat, melyek kitűnő hámoslovak, de remondának is megfelelnek.”¹⁹ Csak a két világháború között vált céltudatos tevékenységgé a Furoso-North Star mint tájfajta tenyésztése.

A szarvasmarha kiállítás érdekessége, hogy a fajtaváltás legintenzívebb időszakára esik a bemutató. 136 darab szarvasmarhát hoztak el, ebből 54 magyar fajta (magyar szürke) a többi vöröstarka nyugati faj (svájci és osztrák) és simmentháli. Arányában tehát kissé nagyobb számot képvisel a nyugati fajta, ami magyarízható azzal, hogy egy kiállítás mindig színtere az újdonságok bemutatásának. A statisztikai adatok szerint ekkor még valamivel több a magyarfajta, de az átállás a nyugati fajtákra 1906-ra befejeződött.²⁰ A kiállításon bemutatott néhány magyarfajta szarvasmarha nagygazda családok tulajdonában volt, aminek oka az volt, hogy a nagyobb gazdaságokban olcsósága miatt az ökrök igaerejét még ezután is igénybe vették, így ez a fajta nem tűnt el teljesen a század elején. A nyugati fajták tenyésztői kezdetben elsősorban a kiscgazdák. 1902-ben 32 gazda alakította meg a tejszővetkezetet, s ez felgyorsította a városban a nyugati marha tenyésztését.²¹ A tejszővetkezet a kiállításon két szimentáli bikával szerepelt, ez a szarvasmarha jellemző fajtává vált a városban.

A sertés- és juhkiállításra mindössze 18 gazda hozta el állatait. A kiállítás ezen része mind a mennyiséget, mind a fajtaikat tekintve szegényesnek mondható, noha olyan időpontra esik, amikor a sertések száma igen magas, 40 000 fölött van és különösen a kiscgazdaságokban mutat jelentős növekedést az előző század végéhez képest.²² A fajtaikat illetően a magyar mangalica egyeduralgó a kiállításon, amit a korabeli táplálkozási szokások magyaríznak. Ekkor még a szalonna nélkülözhetetlen eledel és zsírozóanyag, része a cselédek bérének is, így a zsírsertésről a hússertésre való áttérés csak az 1910-es évektől kezdődik. A mangalicákon kívül a kiállításon mindössze egy yorkshire-i kan volt látható, valamint ez a fajta alkotta Károlyi Imre gróf nagymágocsi uradalmából hozott sertések csoportját.

A 20. század elején még a legtöbb parasztgazdaságban tartottak kisebb-nagyobb juhfalkát. A kiállított jószágok többsége magyarfajta volt, mely alatt a hosszúszőrű racka értendő, amely nemcsak húsa miatt volt fontos, de bőre a viseletben is jelentős szerepet játszott, mint a subák alapanyaga. A kiállításon kisszámú merinót is láthatott a közönség – Maczelka József nagygazda 3 fehér merinó kost hozott – de ez a rövid-

¹⁸ Id. mű. 548.

¹⁹ Id. mű. 545.

²⁰ Id. mű. 553.

²¹ Id. mű. 553-554.

²² Id. mű. 560-561.

szőrű, minőségi gyapjút adó fajta inkább csak nagygazdaságokban, uradalmakban volt fellelhető.

Bár e két állatfajta nagy létszámban volt jelen a városban, a kiállítás azt mutatta, hogy fajta tekintetében az állomány elmaradott, a minőségi tenyésztés még nem játszott szerepet tartásukban.

Előremutató tendenciák érvényesültek viszont a baromfikiállításon. A századforduló baromfitartását Vásárhelyen két tényező határozta meg: egyik a nagyarányú kereslet következtében kialakult mennyiségi növekedés, a másik az államilag is támogatott fajtanemesítés, amely minőségi változást hozott a tenyésztésben. A kiállítás a mennyiségi növekedést nem tükrözte, de a minőségi változás a fajokon jól megfigyelhető. Az előző századokban tenyésztett parlagi tyúk igénytelen volt, de kevés húst és tojást adott. A század elején már a fehér magyar tyúk nemesítését szorgalmazták. Vásárhelyen a nemesítésben nagy szerepe volt dr. Pákozdy Lászlónak, aki városi állatorvosként dolgozott, de maga is baromfitenyésztő, s ilyen irányú tevékenysége a város baromfitenyésztését országos viszonylatban is kiemelkedővé tette.²³ A kiállításon részt vett mint kiállító és mint csoportbiztos. A kiállításon a korabeli legjellemzőbb fajtákat vonultatták fel: telivér magyar fajta, félvér sárga, kopasznyakú keresztezett, orpington, plymuth jércék, tyúkok és kakasok, egyéb baromfiak közül pedig pekingi kacsa, emdeni lúd, magyar fajtájú kacsa. Ezeket a fajtákat mutatta be a Baromfitenyésztők Országos Egyesületének csoportja is.

Bár a Végjelentés a város baromfitartását elmaradottnak ítélte, mégis a kiállítás a fajták sokféleségével a korszerű baromfitartás irányába mutat.

A női kézimunkakiállítás a vizsgálati szempontokat tekintetbe véve kevésbé fontos része a rendezvénynek. Érdemes azonban felidézni Kiss Lajos visszaemlékezését, aki Bátky Zsigmonddal látogatott el ide, s pontosan rögzítette a nagyközönség ízlése és a szakértő véleménye közötti különbséget: „A kiállításnak ezen része már teljesen kész volt. Mindenki elragadtatással beszélt róla, a kiállítás fénypontjának, tündéralomnak mondták. Bátky azonban nemhogy gyönyörködött a kiállított kézimunkákban, hanem egyenesen bosszankodott rajtuk, mert ott selyemmel himzett spanyolfalakat, vörös csőrű, sárga lábú gólyákkal a nádasban, továbbá madeira, richelieu és ki tudná azt elsorolni hányféle idegen utánzást látott, csak éppen magyart nem és különösen hódmezővásárhelyi magyar munkát nem.” Ez alól csupán Dömötör Lajos szücsmester lányának szücsmotívumokból tervezett terítője volt kivétel, melyet eredetileg ki sem akartak állítani, de végül Bátky érdeklődésére ezüst oklevelet kapott.²⁴

Szervezők és kiállítók

Az eladott belépőjegyek nagy száma – 43 430 – azt jelzi, hogy a város lakosságának jelentős része megtekintette a kiállítást. (Az összlakosság ekkor 60 000 körül volt.) A fennmaradt dokumentumokból ismerjük a szervezők és kiállítók nevét s ezekből megállapítható, hogy a város legszélesebb rétegeit mozgósította és összefogta ez a rendezvény, igen sokan kapcsolatba kerültek vele szervezőként, kiállítóként vagy

²³ Id. mű. 567.

²⁴ Kiss L. é. n. 10.

csupán látogatóként.

A szervezésben több mint 500 fő vett részt. A kiállítás vezetőségét alkották a főispán védnök, a tiszteletbeli elnökök, a tisztikar, az igazgatóság, az intézőbizottság, a szakbizottságok. (A főbb szervezők neveit a kiállítás szervezésének leírásában megemlítettük.) Ezen belül a tisztikart alkották: a kiállítási elnök, négy alelnök, a kiállítási titkár, két jegyző, pénztáros, ellenőr. Az igazgatóság tagjai: a tisztikar, a város polgármestere, a főkapitány, a Szegedi Kereskedelmi- és Iparkamara titkárai, a szegedi kir. kerületi iparfelügyelő, a helyi ipartestület elnöke, a Gazdasági Egyesület elnöke, az iparegylet elnöke és ezen kívül nyolc választott tag. A különböző bizottságok tagjai – intézőbizottság, sajtóbizottság, előzetes bírálóbizottság, megrendeléseket gyűjtő bizottság, számvizsgáló bizottság, löverseny bizottság, sorsjátékrendező bizottság, művészeti és néprajzi bizottság, sorsjegyárusító bizottság, fogadó- és ünnepélyrendező bizottság – összesen 491 főt tettek ki. 59 zsűritag bírálta el a beérkezett tárgyakat, közöttük több vidéki mester is szerepelt. A kiállítás fő szervezői tehát a város kimagasló tisztségviselőiből kerültek ki: polgármester, rendőrfőkapitány, városi főszámvevő, városi tanácsnok. (Ebben a minőségben említik a kiállítás iratai a későbbi főispánt Szathmáry Tihamért, „Magyarország örökös kardvívó bajnoká”-t, számos anekdota főszereplőjét.)

A városi tisztségviselők mellett fontos szerep jutott a szervezésben az iparegylet, az ipartestület, a Gazdasági Egyesület tisztségviselőinek, elsősorban iparosoknak. Így vett részt a munkákban Tóth József szabómester, ipartestületi elnök, Tokody Ferenc lakatos, az Ipari Hitelszövetkezet egyik igazgatója, Koncz Pál építőmester és ifj. Szilágyi Gyula az iparegylet képviselőjében, Draskóczy Lajos pedig a Gazdasági Egyesület részéről. Bár kisebb számban, de részt vettek a szervezésben a város módosabb vállalkozói és nagygazdái is. A több száz holddal rendelkező földbirtokosok közül Lázár Lajos és Lázár Dezső szerepeltek, de ők is a Gazdasági Egyesület tisztségviselőiként. A vállalkozókat Bauer Gyula malomtulajdonos képviselte. A bankvilágból is többen bekapcsolódtak a munkálatokba, mint pl. Fáry Antal, a Nagytakarék igazgatója, vagy Moese Károly takarékpénztári főkönyvelő. Jellemző a korra, hogy a város tehető vállalkozói és nagygazdái szoros kapcsolatban álltak a pénzügyekkel, azokban mint igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok tevékenykedtek. Ilyenek voltak a Bauer testvérek, vagy a kiállítás szervezésében is szerepet vállaló földbirtokosok közül ifj. Maczelka János, Nagy Kardos János.²⁵

A kiállítás igazgatóságában nagyobb számban kaptak helyet földbirtokosok, iparosok, itt tevékenykedtek olyan vállalkozók, mint a rostagyártó Kalmár Zsigmond, a kötszövő Kokron József, a kereskedők közül Kokovai Mátyás nagykereskedő, Posztós Pál könyvkereskedő. Ez a bizottság fogta össze a legszélesebb társadalmi réteget a már említett jómódú nagygazdától az ügyvédek és kereskedőkön át az iparosokig. Ez utóbbiak közül néhányan az iparosok szervezeteiben viseltek tisztséget, mások olyan tehetősebb iparosok, akik szakmájuk mellett mással is foglalkoztak, mint például Gajjas Károly borbélymester, aki egyben cséplőgép-tulajdonos és jószágkereskedő is volt.

---

²⁵ Gyáni G. 1993. 245. A kiállításon szereplő jelesebb személyek és családok ismertetéséhez jó támpontot nyújt Fejérváry József 1929-ben kiadott, Vásárhely története családok tükrében című munkája.

A kiállítók közül természetesen a kiállítás jellegének megfelelően az iparosok képviseltek jelentős számarányt. Összesen 356 iparos állított ki, ezek többsége helybeli kézműves kisiparos, kisebb számban vidékiek valamint nagyobb helyi üzemek (gőzmalmok, téglagyárak). A korabeli iparosságra jellemző volt, hogy segédet egyáltalán nem vagy csak csekély számban alkalmaztak. Olyan hagyományos iparágakat képviseltek, melyek komolyabb tőkebefektetést nem igényeltek.²⁶

Az iparosok mellett a segédek is bemutatkozhattak a kiállításon, közülük 155 hozta el munkáját.

A másik nagy csoportot a mezőgazdasági rész alkotta, ahol a terményeket kiállítók száma 159 volt, ezek többsége gazdálkodó földbirtokos, jelentős részük feltehetően kisbirtokos, ahogy azt néhol meg is jegyezték a felsorolásban. Itt kaptak helyet a háziasszonyok munkái: befőttök, tészták, tejtermékek. Ahol a gazdasszony végezte ezeket a munkákat, ott valószínű, hogy kiscgazdákról lehet szó, nagygazdánál ezeket a munkákat inkább a cselédek végezték.

A jószágkiállításon összesen 236 kiállító szerepelt 1121 jószággal. Már a kiállítók számából is feltételezhető, hogy nem csupán a nagygazdaságok hozták el legszebb állataikat, hanem elsősorban a városra leginkább jellemző középparaszti réteg képviseltette magát a kiállítás ezen részén. Az a középparasztság, mely a paraszti életformát még ekkor is erősen őrizte, s az újítások a gazdálkodást illetően is távol álltak tőle.²⁷

Végül meg kell említeni azt a szabadfoglalkozású értelmiségi réteget, amely itt elsősorban a néprajzi és képzőművészeti rész kialakításában jeleskedett, s ennek ötlete is tőlük származott. A művészek közül Tornyai János, Endre Béla és Várady Gyula vett részt a szervezésben, valamint Plohn József fényképész és nem hivatalosan Kiss Lajos, a későbbi jeles néprajzkutató. Számuk ugyan csekély volt, jelentőségük azonban túlmutat ezen a koron és magán a városon is.

A kiállítás szerepe a múzeum alapításában

A köztudatban erősen él az a tévhit, hogy az 1904-es kiállítás néprajzi része alapozta meg a múzeum gyűjteményét. Az Útmutató szerint 159-en adták be régi tárgyikat, s Kiss Lajos a múzeum alapításáról írva megjegyezte, hogy a kiállítás bezárásakor mindössze heten engedték át néprajzi tárgyaikat a leendő múzeum gyűjteményébe. Valójában Kiss Lajos csak ezt követően fogott hozzá ahhoz a néprajzi gyűjtéshez, amely megalapozta a múzeum anyagát.²⁸

A „csevegőszoba” ötlete, amely azután néprajzi kiállítássá növekedett, Tornyai Jánostól származott. Az ő segítségével végezte a gyűjtést Kiss Lajos, nevével a kiállítás anyagában nem találkozunk, saját szerepét ebben a munkában azonban részletesen leírja említett munkájában. A kiállítás művészeti és néprajzi csoportjának Finy Béla gyógyszerész volt az elnöke, a bizottság tagjai pedig Tornyai János, Endre Béla, Plohn József és Várady Gyula. A Végjelentés Tornyai és Finy Béla nevét emeli ki,

²⁶ Id. mű. 250.

²⁷ Gyáni G. 1993. 249.

²⁸ Kiss L. é.n. 12

mint akik a legnagyobb részt vállaltak a munkából.

Ennek a kiállítási résznek a szervezők is nagy jelentőséget tulajdoníthattak, mert a kiállítás elnöke szakértőként meghívta Semayer Vilibáldot, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatóját, majd a rendezés idején Bátky Zsigmond, a Néprajzi Osztály öre nyújtott szakmai segítséget a tárgyak csoportosításában. Ugyancsak a bemutató fontosságát jelzi, hogy olyan jeles helyet adtak át megrendezésére, mint a városi tanács tanácsterme és a polgármesteri szalon. A néprajzi kiállításban a művészek saját gyűjteményeikkel is szerepeltek: Tornyai 92 darab, Endre Béla 37 darab néprajzi tárggyal.²⁹

A kiállítás a szakértői részvétel ellenére nem csupán néprajzi tárgykból állt, hanem részben régiség és kuriózum bemutatóvá vált, ahol a japán legyezőtől a lávakövn keresztül a pápai ezüst amulettig sokféle tárgy helyet kapott. Ennek ellenére a bemutatott néprajzi anyag olyan gazdag volt, hogy a Néprajzi Értesítő ismertetést közölt róla Samu János budapesti főgimnáziumi tanár tollából, aki szerint ez volt a kiállítás legérdekesebb, legértékesebb és legtanulságosabb része.³⁰ Cikke azért fontos számunkra, mert az Útmutatóval ellentétben nem csupán felsorolja a kiállított tárgyakat, de bővebb felvilágosítást ad a néprajzi bemutatóról, olyan részletekkel, melyeket máshonnan nem tudhatunk meg. Leírja, hogy a kiállítás a város néprajzáról teljes képet igyekezett nyújtani oly módon, hogy: „A város határával térképek, a dülök neveinek táblázata és tájképek ismertették meg a nézőket. E képeken ott láthatjuk a város minden nevezetesebb részét, épületeit, utcáikat, a kanyargó Tisza partjáról hangulatos tájképi részleteket, a határ minden részéről tanyákat a rajtuk folyó mezei munkák csaknem mindenikével, szőlőskerteket, sétálóhelyeket stb. A lakosság anthropológiájára vonatkozott a rendkívül gazdag arckép-gyűjtemény, tiszta magyar fajból válogatva, a vásárhelyi férfiak és nők tipikus alakjai. Az illetők eredetére valló családneveket egy táblázat tüntette fel.” Csak feltételezni tudjuk, hogy e képek készítésében Plohn Józsefnek lehetett nagy szerepe. A Tornyai János Múzeumban őrzött üvegnegatívjai közül valószínűleg többnek is lehet köze az 1904-es kiállításához, de pontos adatolás híján ezt nehéz megállapítani.

Samu János cikke a kiállított tárgyak közül kiemeli a bútorokat, melyek közül 20 tulipános láda, 18 téka, 7 faragott tükör volt látható, a bútorok között legrégebbi egy 1790-es pad, valamint egy 1782-ből való karosszék. A hímzésekről megjegyezte: „Különös figyelmet érdemelnek azok, a melyek(et) az ottani öreg templompadlás festményeiről néztek le.” Úgy látszik, erre a gondolatra Samu János írása hívta fel Kiss Lajos figyelmét, mert ezt magáévá tette a szőrös párnavégekről készült írásában.³¹

Samu János a 19. századi népi kerámiák méltatása mellett írt a fazekasság továbbéléséről is, mely a kiállítás ipari részén látható, de jó szemmel észrevette, hogy: „...az állami agyagipari tanműhely vezetése mellett újabb időben a régi egyszerűbb formák mellett újabb s sokszor nem is magyaros formák és díszítések is feltűnnek”.

A céhes anyag felsorolásában a céhkancsók mellett a következőket találjuk:

²⁹ Kiss L. é.n. 9-10.

³⁰ Samu J. 1904.289-294. CsML.HF. A kiállítás vendégkönyve.

³¹ Kiss L.

„...czéhládák, bennök pecsét, oklevél, egyikben czéhkorbács is”. A múzeum mai gyűjteményében megtalálható és azonosítható néhány olyan tárgy, mely ezen a kiállításon is szerepelt, sajnos az említett czéhkorbács nincs ezek között.

Samu János cikkét korrekt beszámolóknak tekinthetjük a kiállításról, figyelme a néprajzi tárgyakra irányult, mellőzve a kuriózumokat, ez önmagában is szakmai hozzáértését bizonyítja. Cikke az első írásos utalás arra, hogy Hódmezővásárhelyt felfedezte a néprajztudomány, s utolsó soraiban éppen ezt fogalmazta meg: „...e kiállítással olyan néprajzi területnek bizonyult Hódmezővásárhely, a hol még sok és igen érdekes régi, magyaros ízű s speciális helyi származású tárgyat lehetne gyűjteni s kellene is, mert a civilizáció, a haladó idő mindinkább mutatja e terén pusztító hatását”.³²

Feltehetően az országosan ismert szaktekintélyek véleménye és a helyi művészek ösztönzésének köszönhető, hogy a kiállítás bezárása után a város vezetői az anyag egybentartását szorgalmazták a helyi múzeum megalapítása céljából, mely anyagot a gimnázium gyűjteményével szándékoztak kiegészíteni.

A múzeum alapításának gondolata jóval korábban, 1896-ban felmerült az Agyagipari Tanműhely szervezése során.³³ Az ötletet Kiss Lajos Tornyai Jánosnak tulajdonítja, aki már 1892-ben megjegyezte a helyi sajtóban, hogy az Ótemplom festett kazettáit nem vitték volna el Budapestre, ha lett volna a városnak saját múzeuma.³⁴

Valójában tehát az 1904-es kiállítás szerepe a múzeum alapításában inkább eszmei, mint valóságos, hiszen az itt bemutatott tárgyak közül kevés került be a múzeumba, de a néprajzi kiállítás gazdagsága, szépsége és a szakértői elismerések megerősítették a város vezetését ennek szükségességében.

Talán szintén a kiállítás hatásának tudható be, hogy a múzeumügy pártolása más vonalon is megnyilvánult. Fejérváry József 1929-ben ezt írta dr. Szalay József főkapitányról: „Szegeden Móra Ferencsel s dr. Tonelli Sándorral élén áll a múzeumbarátok egyesületének, amely a Somogyi Könyvtárt s múzeumot gyarapítja...”³⁵

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a kiállítás jól tükrözte a város agrár jellegét, valamint azt, hogy az ebből adódó és a kor színvonalának megfelelő lehetőségeket a helyi ipar nem tudta kihasználni. A mezőgazdasági termények feldolgozása nem, vagy csak alacsony színvonalon történt meg. A város ipari fejlettsége gyenge, az előző évszázadban virágzó, s elsősorban paraszti igényeket kielégítő mesterségek éltek még, a kisipar kereteit csupán néhány ágazatban tudták túllépni: elsősorban a malomiparban (Bauer Jakab és Fiai) és a téglagyártásban (Városi Téglagyár, Társasági Téglagyár, Kovács Testvérek Téglagyára), amely külföldre is szállított.

A kocsigyártás magas színvonalra a város kovács-és bogárnemestereinek köszönhető, akik azonban mindvégig megmaradtak kisipari keretek között, csupán a szövet-

³² Samu J. 1904. 289-294.

³³ Nagy V. 1987. 18.

³⁴ Kiss L. é.n. 10. Tornyai megjegyzése dr. Dömötör János szíves közlése.

³⁵ Fejérváry. 1929. 56.

kezésnek egy kezdetleges vállfaját tudták megvalósítani. Mezőgazdasági gépgyártásban csupán Kalmár Zsigmond terménytisztító gépgyára mutatott fel a kor színvonalának megfelelő eredményeket.

Az állattartás helyzete szintén jól tükröződik a bemutatón: az elmúlt századokban tenyésztett fajták még nagy számban szerepeltek a kiállításon, megjelentek azonban az újabb fajták is, de ezek még nem minden esetben terjedtek el széles körben.

A tanulságokat a kiállítás szervezői és a korabeli sajtó is levonta. Az iparosságról a következőket írták: „Iparosságunk anyagi helyzete szerény, vállalkozási kedve lanyha, formaízlése régies...”³⁶

A kibontakozásra vonatkozóan hasznos ötletekkel szolgált Gelléri Mór Magyar Hírlapban megjelent vezércikke, melyek közül a legfontosabbak: a mezőgazdasági gépgyártás fejlesztése, műtrágyagyár létesítése, a mezőgazdasági nyersanyagok értékesítésének kiterjesztése, a gőzmalmok termékskálájának bővítése, húsfélék feldolgozása konzerveknek, a tejtermékek magasabb szintű feldolgozása, vaj- és sajtgyártás, gyümölcsfeldolgozás ipari méretekben. Összességében tehát a gyári termelésre való áttérés biztosítaná a fejlődést, amely egyben több munkalehetőséget is ad a lakosság-³⁷

A kiállítás dokumentumai példás szervezésről adnak tanúbizonyságot. A rendezvény érdeme a maga korában az volt, hogy a legszegényebektől eltekintve a város valamennyi társadalmi rétegét összefogta, s reális képet mutatott számukra a város gazdasági életéről, kultúrájáról. A kiállítás távolabbra mutató érdeme pedig az, hogy a több éve érlelődő gondolat a múzeum alapításáról realitássá vált, s Kiss Lajos ezt követően fogott hozzá ahhoz a néprajzi gyűjtéshez, mely a mára közel százéves múzeum néprajzi gyűjteményét megalapozta.

A kiállítás eredményeinek végső összegzését a szervezők jó ráérzéssel így fogalmazták meg: „...üdvös volt a kiállítás, mert jóakarató emberek csinálták, s ha tanulságait felhasználjuk, emléke tartósan élni fog.”³⁸

IRODALOM

FEJÉRVÁRY JÓZSEF

1929 Vásárhely története családok tükrében. Hódmezővásárhely.

FÉJA GÉZA

1975 Vásárhelykutas. In: Nagy Gyula (szerk.): Parasztelet a Vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 137.

FORCZEK ZOLTÁN

1993 Ipar. In: Szabó Ferenc (szerk.): Hódmezővásárhely története. II/2. Hódmezővásárhely, 591-641.

GYÁNI GÁBOR

1993 Hódmezővásárhely társadalma. In: Szabó Ferenc /szerk./: Hódmezővásárhely története. II/1. Hódmezővásárhely, 221-276.

HERCZEG MIHÁLY

1993 Mezőgazdaság. In: Szabó Ferenc /szerk./: Hódmezővásárhely története. II/2. Hódmezővásárhely, 489-590.

KISS LAJOS

---

³⁶ Végjelentés. 104.

³⁷ Végjelentés. 107-108.

³⁸ Végjelentés. 113.

- KISS LAJOS
 É. n. Emlékezések a hódmezővásárhelyi múzeum alapításáról.
 1958 Kiss Lajos: Szörös párnavegek Hódmezővásárhelyen. In: Vásárhelyi hétköznepok. Buda-
 pest, 147-148.
 1964 Vásárhelyi tálasok. In: Vásárhelyi kistükör. Budapest, 287-408.
- KÓSA LÁSZLÓ
 1981 Néprajzi Múzeum. Magyar Néprajzi Lexikon. 4. köt. Budapest, 10-13.
- NAGY VERA
 1964 Vékony Sándor. Hódmezővásárhely.
- SAMU JÁNOS
 1904 A hódmezővásárhelyi néprajzi kiállítás. Néprajzi Értesítő. 289-294.

The 1904 Industrial and Agricultural Exhibition in Hódmezővásárhely

In 1904 the leaders of Hódmezővásárhely decided to organise a large-scale industrial and agricultural exhibition. The well-organised and thoroughly documented exhibition gave a true picture of the town's economy at the time and those who took part in the organisation got an insight of the town's society. Based on the idea of the artists living here the economic description was complemented by an ethnographical and fine arts exhibition.

The exhibition was dominated by the town's agrarian character but it also highlighted that the local industry did not succeed in utilising the opportunities provided by the agricultural production since agriculture was not accompanied by an up-to-date process industry. The processing of agricultural produce did not take place at all or happened only at a very low standard. The industry was not really developed and the crafts booming in previous century and satisfying the demands of the peasantry continued to live on in the twentieth century.

Only a few fields of the industry could they manage to go beyond the limits of the small industry, mainly in the milling industry and brick production, both of which also dealt with export.

The high standard cart manufacturing was due to the town's smiths and cartwrights, who, however, remained within the small industry and could only realise an elementary form of association. In the agricultural machine manufacturing industry only Zsigmond Kalmár's crop-purifying machine works lived up to the standards of its age.

The brochure of the exhibition gives us an accurate picture of the animal husbandry of the time: the species that had been bred in the past centuries were still exhibited together with new species but these latter were still not widely used.

Both the exhibition organisers and the press drew conclusions. They wrote the following about artisanship: „The financial state of our artisanship is modest, its initiative is little, and its style is old-fashioned...”

The event's merit lay in the fact that it gathered all social classes from the poorest and showed them a realistic picture of the town's economic life and culture. The exhibition's long-term merit was that a long formulating idea of establishing a museum became a reality and after this Lajos Kiss - who later became an excellent ethnographer - commenced his ethnographical collection work, which served as a core for the ethnographical collection of the museum, which is now nearly a century old.

A kiállítás Aranyoklevele. Kenéz Lajos kovácsmester kitüntetése. (Dömötör Mihály felvétele)